Paulus. Onbekend? Onbemind?
(2) Onze liefste vijand

Lezing I

Het is u vergaan, broeders en zusters, als Gods gemeenten in Judea die Christus Jezus toebehoren. U hebt even zwaar onder uw stadsgenoten geleden als zij onder de Joden. Die hebben de Heer Jezus en de profeten gedood en ons tot het uiterste vervolgd. Ze mishagen God en zijn de mensen vijandig gezind omdat ze ons beletten andere volken bekend te maken hoe ze kunnen worden gered. De maat van hun zonden raakt nu vol, en Gods veroordeling is ten volle over hen gekomen.

1 Tes 2,14-16 (NBV21)

Overweging I

Gelukkig wordt deze tekst nooit voorgelezen in de liturgie. Bekijken we hem nu samen.

Wat is er gebeurd? Paulus heeft in Tessalonica een gemeente gesticht, met joden uit de synagoge en met niet-joden – het kenmerk van die nieuwe groep: Jezus erkennen en verwachten als Messias. De niet-joodse leden van die groep, heidenen, moeten van Paulus niet joods worden om te kunnen meedoen. Joodse leiders ter plaatse vinden dat ketters, ze verzetten zich daartegen, en ze doen dat door publiek onrust te stoken. De neutrale stadsoverheid reageert en zet de zogenaamde oorzaak van de onrust, Paulus, uit de stad, hij wordt verbannen. Als Paulus dan met deze brief contact zoekt met zijn Jezus-gemeente, schrijft hij in zijn brief wat we daarnet hebben gehoord.

Ten eerste. M'n lieve Tessalonicenzen, gij hebt evenzeer onder uw joodse stadsgenoten geleden als de Jezusvolgelingen in Judea, die voor vervolging moesten wegvluchten. Denk aan de steniging van Stefanus, denk aan Jacobus (broer van Johannes) die in 44 de marteldood stierf… Feiten zijn dat, geen anti-joodse uitspraak.

Ten tweede, de joden hebben ons vervolgd, zoals ze eerder al de Heer Jezus en de profeten gedood hebben. – "Israël dat zijn profeten doodt" is een bekend thema in de joodse Bijbel. Jezus is na Johannes de Doper de zoveelste, de laatste in de rij van gedode profeten. Dit is dus geen anti-joodse, maar joodse taal.

Ten derde. "De joden mishagen God". Mijn gids bij de studie van Paulus, Daniel Marguerat, begrijpt dit als "de joden mishagen de goden". Dat was de algemene publieke opinie in de Grieks-Romeinse wereld, want joden hebben geen tempels, geen godenbeelden, ze vereren de keizer niet. Ze mishagen zelf God, schrijft Paulus, wat moeten ze ons dan bij het stadsbestuur gaan aanklagen. Handig is dat van Paulus.

Ten vierde, "de joden zijn de mensen vijandig gezind". Waarom? Nu komen we bij de kern van de zaak. Door ons weg te jagen beletten ze ons andere mensen, niet-joodse mensen, heidenen, bekend te maken met hun redding. De joodse leiders in Tessalonica beletten ons om in alle vrijheid niet-joden bekend te maken met Jezus Christus, redder van alle mensen. Dat is en blijft de kern van Paulus' ruzie met de joden, het kernargument, dat in z'n andere brieven terugkomt.

“Gods veroordeling is ten volle over hen gekomen”. Dat is de stijl van een profetisch orakel. De eindtijd is nabij, dat preekten, dat geloofden Paulus en zijn medegelovigen: Jezus Messias zou nog tijdens hun leven triomfantelijk terugkeren. Dan zal het oordeel Gods “hen” dus treffen.

Harde woorden. Later worden dat gevaarlijke woorden. Want als je onze tekst later, waar en wanneer dan ook in Europa gebruikt, dan misbruik je hem. Die uitspraken kloppen dan niet meer, ze zijn niet juist, ze lokken vervolging uit, pogroms.

Ook in andere steden, vooral in de gemeenten van Galatië, in de Brief aan de Galaten, moet Paulus zo discuteren met joden. Er zijn dus nog meer zulke harde teksten, die men telkens lokaal moet begrijpen en uitleggen, niét als een dogmatische theologische leeruitspraak.

Vraag: heeft God echt definitief afgerekend met de joden? De katholieke traditie heeft eeuwen lang “ja” geantwoord op die vraag. Er is een hele theologie gebouwd op die afrekening: de subsistutie-theologie. Subsistutie, je zet iets in de plaats van iets anders, je vervangt iets. Die theologie zei: de Kerk heeft definitief de plaats ingenomen van het jodendom. De Kerk is het nieuwe Godsvolk, het Godsvolk van het Oude Testament heeft afgedaan.

Is het dat wat Paulus eigenlijk denkt? We lezen Paulus’ antwoord ingekort in een collage van enkele zinsneden uit de hoofdstukken 9 tot 11 van Paulus’ belangrijkste brief, de Brief aan de Romeinen.

Lezing II

Ik ben diep bedroefd en word voortdurend door verdriet gekweld. Bijna zou ik bidden zelf vervloekt te worden en van Christus gescheiden te zijn, omwille van mijn volksgenoten, de broeders en zusters met wie ik mijn afkomst deel. Dat zijn de Israëlieten, die God als zijn kinderen heeft aangenomen en aan wie Hij zijn nabijheid, de verbonden, de wet, de tempeldienst en de beloften heeft geschonken. Het is het volk dat van de aartsvaders afstamt en waaruit Christus is voortgekomen.

Dan is nu mijn vraag: heeft God zijn volk soms verstoten? Beslist niet. Ik ben immers zelf een Israëliet, een nakomeling van Abraham, afkomstig uit de stam Benjamin.

Omwille van u zijn ze (de Joden) Gods vijanden geworden door het evangelie af te wijzen, maar toch blijven ze Gods geliefden omwille van de aartsvaders, die Hij heeft uitgekozen. De genade die God schenkt neemt Hij nooit terug, wanneer Hij iemand roept maakt Hij dat niet ongedaan.

Rom 9,2-5a; 11,1.28-29 (NBV21)

Overweging II

Dé grote vraag is: waarom heeft men 17 eeuwen lang (vanaf de tweede helft van de derde eeuw wordt het meningsverschil met de jodendom een echte vijandschap) die drie hoofdstukken uit de Brief aan de Romeinen niét gelezen, niét gehoord, waarom bleef men hangen bij de al lang niet meer van toepassing zijnde lokale, gelegenheidskritiek van Paulus op zijn joodse geloofsgenoten?

Nog ‘ns kort samengevat: Paulus is diep ongelukkig omdat joden in meerderheid Jezus Christus afwijzen. Maar dat is géén reden om hen in naam van God te vervloeken. De joden blijven dragers van Gods Belofte.

Waarom heeft de Kerk die lange tekst, drie hoofdstukken van de Romeinenbrief 9-11, niet gelezen? Is Auschwitz moeten gebeuren opdat de kerk, de kerken zouden ontwaken uit eeuwen jodenhaat en jodenvervolging?

De Duitse protestantse kerken hebben in 1947 al ’n schuldverklaring afgelegd. De rooms-katholieke kerk heeft de grote wending gemaakt in het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965). Die wending zijn we nog altijd aan het maken, aan het verwerken, het is niet gemakkelijk.

Een anekdote. Na ’n televisie-uitzending met katholieken en joden over deze kwestie kreeg ik als moderator niet ’n boze, maar ’n gekwetste brief van ’n oudere priester die vroeg: moeten we dan de joden niet meer proberen te bekeren? Antwoord: neen.

We zijn nog altijd aan het ontdekken dat Jezus een jood is en dat we hem niet verstaan, en dat we de evangelies niet verstaan, als wij de joodse Bijbel niet lezen en bidden. Gelukkig is de Kerk door de eeuwen heen altijd de Psalmen blijven bidden. Een fantastische gids om met de joodse Bijbel als inspiratiebron om te gaan is ons Liedboek van Oosterhuis. Vaak staat onder ’n lied de verwijzing naar ’n boek uit het Eerste Testament; Eerste, zeg dus nooit meer Oude. Ons zogezegd Nieuw Testament is zelfs niet het tweede, maar misschien wel het zoveelste – want hoe dikwijls horen we God in de Bijbel niet herhalen: en toch blijf Ik, de Levende God, trouw aan mijn “nabijheid, verbond, belofte” – belofte, een beter woord voor “testament”.

Werk aan de winkel. Christelijke onderzoekers bestuderen joodse geschriften, en joodse denkers lezen het Tweede Testament. Samen zoeken ze helderheid te krijgen over geschriften uit de eerste twee, drie eeuwen. Waarom moest die nieuwe christelijke weg tot haat en vervolging leiden?

Verstaan we elkaar echter goed: het wérd ’n nieuwe weg. Voor een Jezus-richting, een Jezus-groep met haar eigen vrijheid ten opzichte van de joodse wet, kon er geen plaats zijn binnen het jodendom. Er was een scheur, een scheuring, een afscheuring.

Ik formuleer een dubbel besluit:

Ten eerste: er is Paulus en er is Paulus-na-Paulus, namelijk de Paulus die latere tradities in of met zijn naam, of met een slechte lezing van zijn teksten, ervan hebben gemaakt. (Dat begint al vroeg, bijvoorbeeld met teksten over de vrouw, die men op dezelfde manier als met de teksten over plaatselijke conflicten met joden moet lezen en begrijpen.) De anti-joodse Paulus is niet de échte Paulus.

Ten tweede. Ik ben blij dat ik de Paulus van de zeven authentieke brieven beter mocht leren kennen, vanaf wat er met hem is gebeurd op de weg naar Damascus; ik ben blij dat ik daardoor m’n geloof in Jezus kon verdiepen en verrijken.

Geert Delbeke
De Lier, Brugge, 5 oktober 2025